

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU:

- KOMOROVSKÝ, J.: Pramene ľudových eschatologických legiend a povestí
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Fantastické predstavy vo výtvarnom a slovesnom prejave na Slovensku
- KOVÁČ, M.: Ľudová kozmovízia v Bielych Karpatoch
- SZÖLLÖSOVÁ, D.: Etnicita ako významný faktor formovania národnostnej a sociálnej situácie Rožňavy (1918-1939)
- MAJ, M.: Ľudová zábava v obrade
- BEŇUŠKOVÁ, Z.: Religious affiliation and its manifestations in the system of cultural elements in Slovakia

Na obálke:

1. strana: *Hriešnik jazdiaci na žabe. Časť nástennej maľby Sedem Hriechov. Levoča, dóm 1390. K článku S. Kovačevičovej.*

Preklady: PhDr. Svatava Šimková

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet
URL <http://www.elis.sk>

HLAVNÝ REDAKTOR

Dušan Ratica

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Tatiana Krupová
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Ľubica Droppová, Božena Filová, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

K o m o r o v s k ý, Ján: Pramene ľudových eschatologických legiend a povestí.....	141
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Fantasticke predstavy vo výtvarnom a slovesnom prejave na Slovensku.....	159
K o v á č, Milan: Ľudová kozmovízia v Bielych Karpatoch.....	173
S z ö l l ö s o v á, Diana : Etnicita ako významný faktor formovania národnostnej a sociálnej situácie Rožňavy (1918-1939).....	182
M a j, Małgorzata: Ľudová zábava v obrade.....	205
B e ň u š k o v á, Zuzana: Religious affiliation and its manifestations in the system of cultural elements in Slovakia.....	211

DISKUSIA

Niekoľko poznámok k článku Mojmíra Benžu „Etnická identita z pohľadu etnológie“ (Gabriela Kiliánová).....	223
Reflexia o dekoratívnom prejave - tradícii a súčasnosti (Karol Kahounn).....	226

MATERIÁLY

C h u r ý, Slavko: Zápisnice z kanonických vizitácií katolíckych farností v Liptove r. 1825 ako prameň pre národopisný výskum.....	230
J á g e r o v á, Margita: Obchôdzky neviest v dolnom Liptove.....	235

ROZHĽADY-SPRÁVY-GLOSY

Prof. Dr.hab. Jerzy Andrzej Bartmiński jubiluje (Zuzana Profantová)	250
K jubileu PhDr. Viery Urbancovej, DrSc. (Peter Slávko v s k ý).....	254
Prof. PhDr. Ján Komorovský, CSc. 75-ročný (Tatiana Podolinská).....	255
Klaus Beidl sedemdesiatročný (Gabriela Kiliánová).....	256
Pozdrav Eve Krekovičovej (Soňa Burišová).....	259

Jubileum PhDr. Michala Kalavského, CSc. (Peter Slávko v s k ý).....	265
Za Karolom Fojtikom (Milan Leščák).....	267
III. Konferencia európskych etnografických a sociálno-historických múzeí (Martin Meša).....	268
Výšivky v priestore (Marta Botíková)....	273
Výstava fotografií sakrálnych objektov (Marta Botíková).....	274
O vytváraní historického povedomia a knižke o dejinách jednej obce (Viera Urbancová).....	275
Podčakovanie rodine L. Pavlovičovej-Bakovej....	283
RECENZIE-ANOTÁCIE	
J. Tibenský: Poctivá obec budmerická (Peter Slávko v s k ý).....	284
I. Zuskinová: Ovčiarstvo a salašníctvo v Liptove (Juraj Zajonc).....	284
Kol. autorov: Brezová pod Bradlom (Monika Vrzgulová).....	290
J. Rychlík: Etnos a folklór (Ján Botík).....	291
A. I. Ionescu: Mitologia slavinor (Dagmar Maria Anocá).....	291
Premeny Bratislavы (Katarína Pöpelková) ..	294
Židia v interakcii (Martina Pavliková)....	295
J. M. Dubovský: Peripetie slobody (Katarína Pöpelková).....	296
Ethnic studies and the urbanized space in social anthropological reflection (Martina Pavliková).....	298
J. Keller: Naše cesta do prvohor (Zuzana Benešková).....	300
Stereotypy a symboly (Monika Vrzgulová)	301
M. Stanonik: Štiri matere - ena ljubezen (Hana Hlôšková).....	302
Lokálna a regionálna kultúra po r. 1989 (Zuzana Benešková).....	304
P. Telúch: Amulety a talizmany, ochranné predmety človeka v kultúre Slovanov a iných národov (Dušan Belko).....	305
Newsletter MODERNE (Katarína Pöpelková)	308
Anotácie.....	310

CONTENTS

STUDIES

- K o m o r o v s k ý, Ján: Sources of folk eschatologic legends and stories..... 141
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Imaginary images in visual and literary arts in Slovakia..... 159
K o v á č, Milan: The folk cosmovision in the White Carpathian Mountains..... 173
S z ö l l ö s o v á, Diana : Ethnicity as an important factor in the process of forming the national and political situation at the town of Rožňava in the Czechoslovak Republic (1919-1939)..... 182
M a j, Małgorzata: Popular entertainment in ceremonies..... 205
B e ň u š k o v á, Zuzana: Religious affiliation and its manifestations in the system of cultural elements in Slovakia..... 211

DISCUSSION

- Some notes to the article of Mojmír Benža „Ethnical identity from the point of view of ethnology (Gabriela Kiliánová)..... 223
Reflection of decorative art - tradition and present time (Karol Káhoún)..... 226

MATERIALS

- C h u r ý, Slavko: Canonic visitations of Catholic parishes in Liptov in 1825 as a source

- of ethnographic research.....
J á g e r o v á, Margita: Walking of brides in lower Liptov..... 235
NEWS-HORIZONS-GLOSSARY
Jubilee of Prof. Dr.hab. Jerzy Andrzej Bartmiński (Zuzana Profantová).....
Jubilee PhDr. Viera Urbancová, DrSc. (Peter Slavkovský).....
Prof. PhDr. Ján Komorovský, CSc. as 75-years old 254 (Tatiana Podolinská).....
Klaus Beitl as 70-years old (Gabriela Kiliánová)..... 255
Greetings to Eva Krekovičová (Soňa Burila - sová)..... 259
Jubilee of PhDr. Michal Kaľavský, CSc. (Peter Slavkovský)..... 265
An obituary for Karol Fojtík (Milan Lelišák)..... 267
III. Conference of European Ethnographic and Social-Historical Museums (Martin Mesiš)..... 268
Embroideries in the space (Marta Botíková).... 273
Exhibition of sacral objects (Marta Botíková) 274
On the process of creation of historical consciousness and the book of the history of one village (Viera Urbancová)..... 275
Thanks to the family of L. Pavlovičová-Baková.... 283
BOOK REVIEWS-ANOTATIONS..... 284

**ETNICITA AKO VÝZNAMNÝ FAKTOR PRI FORMOVANÍ
POLITICKEJ SITUÁCIE ROŽŇAVY V ZRKADLE
REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKEJ (1918 - 1939)**

DIANA SZÖLLÖSOVÁ

*Mgr. Diana Szöllősová, Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 813
64 Bratislava, Slovakia*

The study deals with the problem of ethnicity in Rožňava, a small town in the southwest of Slovakia, and its reflection in local political life. Employing empirical materials the writer attempts to present a picture of the transformation of a Slovak town in the social and political context of the Czechoslovak Republic (1918-1939), in the period when the new independent, democratic state was being built. She predominantly focuses on manifestations of political feelings of the local population and on activities of the local political parties; then she examines the behaviour of citizens of Rožňava at elections, the activities of the local people and the political elite. She also analyses the impact of and the reaction to the measurements taken by the-then Czechoslovak governments on the local population of the Hungarian origin.

Kľúčové slová: etnicita, politická strana, národnostná menšina
Key words: ethnicity, politic party, ethnic minority

Udalosti predchádzajúcich období, hlavne však éra budovania socializmu neumožňovala hlbšie skúmanie etnických vzťahov v našom štáte, a tak sa problém etnicity odsúval na vedľajšiu kol'aj. Problém **etnických vzťahov** v súčasnosti podlieha mnohým možnostiam skúmania pre sociálnych vedcov, a práve táto „vedecká voľnosť“ umožňuje venovať sa im z viacerých hľadísk a vo viacerých rovinách. Jedným z faktorov etnicity sú jej politické prejavy.

Cieľom tejto štúdie je objasniť problém etnicity v malom meste juhovýchodného Slovenska - Rožňavy z pohľadu jej politických prejavov. Na základe empirických materiálov štúdia poskytne desaťročiami zastrety a pokrivený obraz premien slovenského mesta v kontexte spoločensko-politickej súvislosti. Rozpad Rakúsko-Uhorska si vynútil aj v mikromodele strednej Európy v mestskej spoločnosti revíziu tzv. „kolektívnej lži“,¹ a to nielen ohľadom národného zloženia slovenských miest, ale aj iných fenoménov, ako sú: obmedzenie prístupu občanov k správe mesta na základe výšky majetku, vzdelania alebo stavu, potom všeobecné volebné právo a iné.

Dôležité je uvedomiť si, že ani štát, ani spoločnosť nevytvorili pred rokom 1918 fungujúce vzory, ani účinné stratégie správania sa rôznych kultúr, ani správania sa väčšiny k menšine. Už v dávnejších dobách sa žiadne veľké ideové a spoločenské konfrontácie neskončili víťazstvom jednej či druhej strany alebo vzájomným uznaním. Nové pomery odokryli cestu dvom veľkým vlnám dvadsiateho storočia - **nacionalizmu a triednemu boju** - obe sa podpísali na kvalitatívnej stránke vývoja miest.²

Skúmanie etnicity a etnických vzťahov odkrylo v priebehu vzniku práce niekoľko otázok, na ktoré zároveň hľadá odpoved'. Jednou z nich je otázka do akej miery vplyvávalo národnostné zloženie obyvateľov na politickú klímu mesta v období Republiky Česko-slovenskej, resp.: do akej miery ovplyvňuje spolužitie viacerých etník mestské spoločenstvo v konkrétnych historických súvislostiach s dopodom na dnešok. S možnou podotázkou: ktoré faktory ovplyvňujú obyvateľstvo malého multietnického mesta v rámci spoločenského spolužitia. Táto štúdia sa zameriava na spracovanie obdobia Republiky Česko-slovenskej, avšak je súčasťou širšieho celku, ktorého časové rozpäťie siaha až po súčasnosť'.

Štúdia sa tak zameriava na jeden špecifický problém - národnostnú situáciu Rožňavy z politického aspektu, a teda nepostihuje kvalitu života obyvateľov v celej šírke a nie je ani vyčerpávajúcim prehľadom o etnických vzťahoch v Rožňave počas 1. ČSR. Zameriava sa na najvypuklejšie etnické prejavy cez politické a spoločenské aktivity tak štátnej správy, ako aj obyvateľov mesta, hlavne však na maďarské, pretože v medzivojniovom období toto obyvateľstvo v Rožňave tvorilo prevažnú väčšinu.

Štúdia bola vypracovaná na základe analýzy archívnych dokumentov z rokov 1923 - 1938, a to z prezidiálnych dokumentov Mestského a Okresného úradu v Rožňave. Táto metodika má svoje explanačné limity, preto v tomto zmysle štúdia nie je komplexná. Jej kompletnosť môže byť obmedzená už niekoľkonásobnými zásahmi do archívnych materiálov podľa rôznych politických zriadení alebo režimov. Navyše v archíve sa nachádzali prevažne a takmer výhradne dokumenty týkajúce sa maďarskej otázky, čo je pochopiteľné, pretože ochrana celistvosti štátu bola jedným z najdôležitejších krovov vtedajšieho zriadenia. Medzi jednotlivými dokumentmi sa v hojnom počte nachádzali práve rozhodnutia Prezidia krajinského úradu v Bratislave, ktoré obsahovali tajné, dôverné nariadenia štátnych úradov. Bohužiaľ v mnohých prípadoch nie je zistiteľné, do akej miery sa jednotlivé nariadenia realizovali. Predmetom hlbšieho skúmania jednotlivých skutočností sa stane širšie koncipovaná práca, zahrnujúca etnické vzťahy v meste cez prizmu politického života až po súčasné obdobie.

1. Štátoprávny a politický charakter I. ČSR

Po vzniku 1. ČSR sa Rožňava ocitla v štáte, ktorý bol organizovaný centralisticky a unitaristicky. Ani neskôršie zavedenie krajinského zriadenia na Slovensku v podstate nez-

menil základný charakter štátu, lebo krajinský prezident bol iba úradníkom centrálnej vlády v Prahe. Po stránke národnostnej bolo Československo multietnickým štátom. A keďže, najpočetnejší český národ tvoril iba polovicu obyvateľstva, tak pre Čechov ako aj pre Slovákov bola prijateľná idea politického čechoslovákovizmu, pretože iba pri takom-to chápaní národa sa „československý národ“ stal výrazne väčšinovým. Štátnej politika totiž vychádzala z predstavy československého národného štátu a zo štátotvorného česko-slovenského národa.

V Republike Československej (ďalej I. ČSR) vtedy žilo viac ako 3 milióny Nemcov, asi 740 000 Maďarov, ale aj Rusíni-Ukrajinci, Židia, Rómovia a Poliaci.³ Paradoxné pri tom je, že Česko-Slovensko vzniklo ako „národný štát“ na základe samourčovacieho práva, o ktoré sa v značnej miere zaslúžili práve zahraničné aktivity Čechov a Slovákov, a podľa Washingtonskej deklarácie to mala byť „nezávislá demokratická republika, ktorá mala zabezpečiť úplnú slobodu svedomia, náboženstva a vedy, literatúry a umenia, slova, tlače a práva zhromažďovacieho a petičného. Práva menším budú chránené pomerným zastúpením, národnostné menšiny budú mať rovnaké práva“.⁴ V strede Európy vznikol sice štát s demokratickými zásadami, no v skutočnosti sa ale mnohé z týchto zásad nerealizovali.

Predmníchovská republika, ktorá v porovnaní s okolitými štátmi bola v zásade demokratického zamerania, však budovala demokraciu aj reštrikčnými opatreniami, ktoré boli postavené proti všetkému, čo mohlo porušiť stabilitu a celistvosť novovznikutej republiky. Postoj Čechov voči Slovensku bol značne poznamenaný politickými a hospodárskymi výhodami, ktoré nové vlády využívali v prospech Čiech, aj keď bolo Slovensko v unitárnom štáte s Čechmi. Český finančný kapitál sa snažil najmä odstrániť všetku neprijemnú konkurenciu, pretože pred vojnou bol skoro celý slovenský priemysel v rukách budapeštianskych a viedenských veľkobáns. Odrezané od centrál v Budapešti a zdrojov financovania, bez úveru, bez zabezpečeného odbytu mnohé továrne zanikali alebo živorili.⁵

Po roku 1918 sa politická scéna prirodzeným spôsobom diferencovala. Moc v rukách po celý čas I. ČSR držali sice nestabilné vládne koalície, no od roku 1929 sa jej zúčastňovali všetky prodemokratické strany. Spolupráca strán ľavého i pravého stredu bola nevyhnutná, pretože ostatné mandáty získali voči režimu neľajálne strany. K takým patrili aj politické strany národnostných menšíň, ktoré znamenali v demokratickom systéme závažný problém. Keďže združovali hlasy príslušníkov menšíň, ktorých bolo v Československu takmer tretina všetkého obyvateľstva, pri demokratickom volebnom systéme blokovali veľký počet poslaneckých miest. A keďže ich postoj k štátu neboli lojalní, bez väčších tzv. štátotvorných strán nemohla normálne fungovať nijaká vláda. Priemerná dĺžka trvania jednej vlády bola 15 mesiacov a vlastne iba vláda „panskej koalície“ dokázala presadiť ucelenejší hospodársky program.⁶

2. Charakteristika politickej scény Slovenska

Slovenská politická scéna sa českej podobala výhradne iba rôznorodosťou strán pôsobiacich medzi dvoma vojami. Iné podobnosti by sa asi ľahko hľadali, pretože viac ako 50% voličov Slovenska podporovalo strany zamerané **proti jestvujúcemu** štátnemu zriadeniu (HSLS, KKSS, MNS) a strany s nedemokratickými prejavmi (KSČ, Národná obec fašistická a Sudetonemecká strana). Napriek tomu, že v československom merítku mali vládne strany takmer vždy väčšinu, na Slovensku nenachádzali podporu a boli vždy v menšine. Významnejšie strany, fungujúce na Slovensku, ani raz nedokázali presadiť

výraznejšiu zmenu v politickej oblasti, aj keď boli v rámci slovenskej politickej scény úspešné a slovenskými voličmi podporované. Ostatné voličské hlasy na Slovensku boli rozdrobené medzi väčšie a menšie strany. Z vládnucich strán mali na Slovensku zvýšenú popularitu len agrárnici a čiastočne sociálni demokrati.⁷

Slovenská voličská scéna bola charakteristická niekoľkými stranami. S výnimkou prvých volieb v roku 1920, obyvatelia Slovenska v značnej miere preferovali **tradicionalistickú ľudovú stranu**, s odmietavým postojom k liberálnej a demokratickej spoločnosti, ktorej činnosť vyvrcholila počas Slovenského štátu. Hlinkova Slovenská ľudová strana (d'alej len HSL'S), snažiac sa zmeniť unitárnu formu štátu a s cieľom zväčšiť politické právomoci Slovenska, sa nevyhrala opozične iba voči liberálnej a individualistickej Európe, ale aj voči protestantským Čechám. Podobný tradicionalistický charakter mala aj Krajinská kresťansko-socialistická strana Maďarov, tiež sa usilovala o autonómiu Slovenska avšak v rámci nej, aj o autonómiu južného územia obývaného Maďarmi.⁸

Druhou najvýznamnejšou stranou Slovenska bola **Republikánska strana zemedelského a malorol'níckeho ľudu**, známa ako agrárna strana, ktorá sice navonok vystupovala jednotne, no existovali celkom zreteľné rozpory medzi českou a slovenskou časťou strany. A aj keď v rámci I. ČSR hrala úlohu najvýznamnejšej vládnucej strany, na Slovensku takú dôveru voličov nikdy nezískala.

Okrem týchto najvýznamnejších strán pôsobilo na Slovensku ešte niekoľko politických subjektov s menším významom ako sociálna demokracia a komunistická strana. **Ceskoslovenská sociálno-demokratická strana** bola pri vzniku republiky silnou revolučnou stranou, no v dôsledku vnútorného rozštiepenia prudko upadla a iba pomaly sa spamätávala. Do prvej štvorky najúspešnejších strán patrila aj **Komunistická strana**, ktorá vznikla odštiepením radikálneho krídla soc. demokratov a za I. ČSR združovala prevažne radikálnych príslušníkov národnostných menšíň.

Celkovú politickú scénu Slovenska dokresľujú silné menšinové strany. Jednou z najvýznamnejších menšinových strán na Slovensku bola maďarská **Krajinská kresťansko-sociálna strana** (d'alej KKSS). Združovala prevažne mestské obyvateľstvo, hlavne stredné podnikateľské vrstvy ale aj časť robotníctva maďarskej národnosti. Ideovým základom jej programu bolo kresťanské sociálne učenie, na báze kresťanskej spolupatričnosti. Uchádzala sa aj o hlasy Slovákov a Nemcov. V ekonomickej oblasti sa stavala proti pozemkovej reforme a proti prenikaniu českého kapitálu na Slovensko. Jej požiadavky smerovali k zachovaniu hospodárskych pozícií maďarskej buržoázie a katolickej cirkvi. V kultúrnej oblasti sa zasadzovala za jazykovú rovnoprávnosť, podporovala cirkevné školstvo a vo všeobecnosti vystupovala proti liberalizácii spoločenského života. Jej ústredným bodom programu bola otázka autonómie Slovenska a požiadavka územnej reorganizácie okresov podľa etnického princípu. Takýto cieľ bol dôležitý i pre HSL'S, avšak početné rokovania medzi týmito dvoma stranami sa nikdy neskončili úspešne.

Ďalšou významnou maďarskou stranou bola za 1. ČSR na Slovensku **Maďarská národná strana**, ktorá sa tak premenovala z Krajinskej maďarskej strany malorol'níkov, poľnohospodárov a živnostníkov a tento názov užívala až do zlúčenia s KKSS v roku

1936. Maďarská národná strana bola druhou najväčšou maďarskou stranou, ktorá uskutočňovala opozíčnú politiku na pozíciách maďarského nacionalizmu. Združovala takmer výlučne obyvateľov maďarskej národnosti a hlásila sa k protestantským cirkviám, najmä ku kalvinizmu. Práve náboženská nejednotnosť bola jedna z trecích plôch, ktorá ovplyvňovala spoluprácu s kresťanskými socialistami. Opierala sa predovšetkým o stredné vrstvy na dedine, no rozhodujúcu úlohu v strane zohrávala pomerne úzka skupina veľkých vlastníkov pôdy. Jej hlavným bodom programu bola autonómia Slovenska, však s daleko inou predstavou ako mali kresťanskí socialisti. Jej predstava bola skôr ako systém samosprávnych celkov podľa vzoru švajčiarskeho kantonálneho systému. Neskôr však strana upustila od tejto predstavy a podporovala slovenské autonomistické hnutie v linii politiky kresťanských socialistov, s ktorými v roku 1935 konečne išla v spoločnej koalícii do volieb a po volbách sa napokon trvalo zlúčila.⁹

Aj keď politickú scénu Slovenska zviditeľňovala svojim zastúpením práve HSL'S (napr. Levoča, Spiš, Nová Ves, Michalovce, Banská Štiavnica) v malých mestách južného Slovenska sa viac menej trvalo udržali v popredí maďarské strany - hlavne kresťansko-socialistická (Rimavská Sobota, Lučenec, Nové Zámky, Dunajská Streda). Obe z týchto politických strán zohrali dôležitú úlohu na slovenskej politickej scéne. Obe patrili k stranám vystupujúcim proti systému v 1. ČSR, obe stavali na kresťanskom základe, obe sa snažili o autonómiu Slovenska a obe nakoniec vyhrotili svoju politiku do radikálneho nacionalizmu so sklonmi k autoritatívnejšiemu režimu (platí pre HSL'S a MNS).¹⁰

3. Demografická charakteristika mesta a národnostné zloženie obyvateľov mesta Rožňava

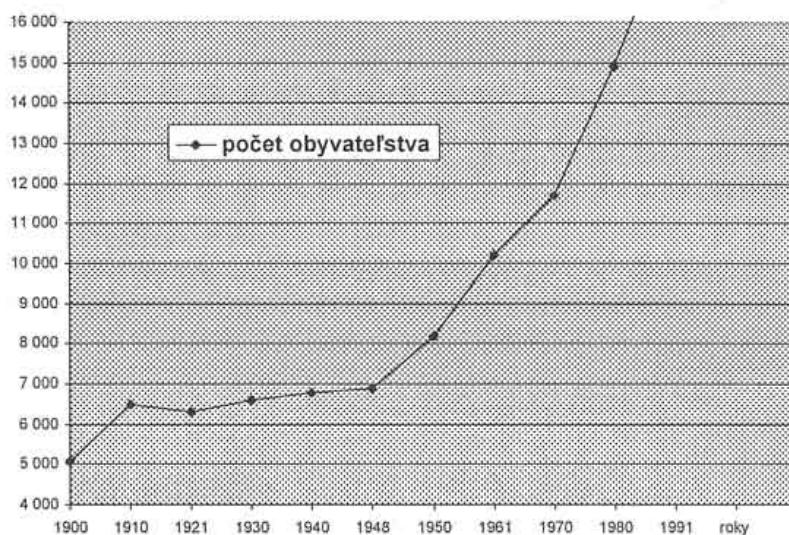
Politické preferencie v jednotlivých častiach Slovenska záviseli v prevažnej miere od národnostného cítenia. Rožňava ako malé mesto v Gemersko-malohontskej župe patrila medzi tie mestá, ktoré sa ihned po rozpadе Rakúska-Uhorska nestali súčasťou tvoriaceho sa nového štátu - Republiky Československej. Príslušnosť Gemersko-malohontskej župy k Československu nebola istý čas evidentná, pretože 17. článok Belehradskej konvencie z novembra 1918 ponechával administratívu na území Uhorska, a teda aj na Slovensku, až do rozhodnutia mierovej konferencie v rukách maďarskej vlády.

Demografická situácia Rožňavy sa značne odlišovala od situácie severných miest Slovenska. Na jednej strane bola pre ňu určujúca maďarská etnická príslušnosť, na strane druhej začala populácia Rožňavy trvalo stagnovať. Stagnácia sa začala prejavovať úbytkom asi 1/6 obyvateľov v roku 1919 oproti roku 1910. Úbytok obyvateľov bol zaznamenaný nielen vojnovými udalosťami, ale hlavne trvalým odchodom časti strednej a vysšej vrstvy obyvateľov mesta po rozpadе Rakúska-Uhorska na územie Maďarska a dočasným odchodom asi 200 mužov na územie Maďarskej republiky rád. Presné počty a pomery emigrantov nie sú známe, každopádne však demografický vývoj mesta začal stagnovať. Kým na Slovensku v rokoch 1911 do 1921 pribudlo 2,5% obyvateľov, v Rožňave sa počet obyvateľov **znížil** o 246 osôb, čo je až 3,8%.

Takáto situáciu vznikla ako dôsledok vyjasnenia politických pomerov, keď mesto Rožňava pripadlo Československej republike, v dôsledku čoho sa z Rožňavy vystáhovala inteligencia a protičeskoslovensky orientovaní úradníci, ale aj mnohí z radov robotníkov na územie Maďarskej republiky. Pre inteligenciu bolo neprijatelné žiť v štáte s nadvládou Čechov, resp. Slovákov. Na rozdiel od iných slovenských miest, bola demografická stag-

nácia Rožňavy o to horšia, že pretrvávala celé obdobie predmníchovskej republiky, keďže až do roku 1938 zmeny v prírastku obyvateľstva už nenašťali.

Vývoj počtu obyvateľstva Rožňavy od roku 1880 do roku 1991

Demografická stagnácia Rožňavy v priebehu trvania buržoáznej republiky je o to zaujímavejšia, že mesto bolo administratívnym, kultúrnym i priemyselným strediskom, čím sa nemohli pochváliť iné rozvíjajúce sa mestá východného Slovenska. V Rožňave sídlili všetky úrady ako v iných okresných sídlach, okrem nich boli tu ešte expozitúra župného úradu, policajný komisariát, banský komisariát, posádkové veliteľstvo horského pluku, pešieho pluku, sídlo rímskokatolíckeho biskupstva, riaditeľstvo štátnych baní, riaditeľstvo Rimavuránskej spoločnosti, telegrafného stavebného úradu, štátnej lesnej správy a pod.

Pôsobili tu Československá sociálnodemokratická strana, Krajinská kresťansko-sociálna strana, Maďarská národná strana, Maďarská agrárna strana, Komunistická strana Československa, Československá strana národných socialistov, Agrárna strana, Strana židovská a aj HSL'S. Všetky tieto strany mali v Rožňave sekretariát. Okrem politických strán boli činné mnohé spolky, pôsobili tu 3 knihlačiar, dve gymnáziá, štyri ľudové školy a pod. Takoto profiláciou si Rožňava v prvej štvrtine 20. storočia vyslúžila aj názov „Atény pri Šajave“.

Čo sa týka hospodárskeho charakteru mesta svojím zameraním bol jednoznačne baníckeho rázu, a to vďaka miestnemu nerastnému bohatstvu. Keďže chotár mesta Rožňavy nemal podmienky pre rozvoj poľnohospodárstva, hlavným zdrojom výživy obyvateľstva mesta sa stal priemysel, živnosti a obchod. Hlavným zamestnávateľom veľkého počtu obyvateľov Rožňavy boli bane, ktoré v časoch konjuktúry zamestnávali až 1200 ľudí. Ostatné priemyselné závody zamestnávali v porovnaní s banskými len malý počet robotníkov. Okrem robotníctva bolo v meste ešte bohaté zastúpenie remeselníkov a živnostníkov, v roku 1921 ich bolo spolu až 264. Rady živnostníkov dopĺňovalo 104 rôznych obchodov a krámov. Takže až 2/3 obyvateľstva sa živilo priemyslom a obchodom.

Okrem demografickej stagnácie možno skonštatovať aj nepriaznivý vývoj „maďarstva“. Kým sa v roku 1919 hlásilo k maďarskej národnosti až 88 % obyvateľov mesta, v roku 1930 to bolo už iba 52%. Takže kým počet Slovákov, resp. Čechov v meste stúpal, počet Maďarov sa rýchlosťou menil v ich neprospech. Pravdepodobne sa pod zmeny v počtoch ľudí maďarskej národnosti podpísali aj zmeny v prihlásovaní sa k inej ako maďarskej národnosti. Obyvateľstvo Rožňavy tvorili aj ostatné národnosti: Slováci, Nemci a Židia.

Národnostné zloženie obyvateľov Rožňavy počas I. ČSR

Národnosť	1919	1921	1930
Slovenská (a česká)	580	1 021	2 506
Maďarská	4 929	4 896	3 211
Nemecká	89	148	170
Židovská		77	256

4. Odraz politických zmien v Rožňave po roku 1918

Porážka rakúsко-uhorských vojsk na jednotlivých frontoch, rozpad monarchie, neutešená sociálna a hospodárska situácia v krajinе mala za následok zvrhnutie monarchistickej vlády v Budapešti. 1. novembra 1918 bola víťaznou revolúciou nastolená Károlyho vláda, ktorá mala uskutočniť burzoáznodemokratické premeny. Národy bývalej monarchie prejavovali túžbu žiť v nezávislých národných štátoch, resp. ich pripojenie k materským krajinám (Rumunsko). Slováci a ich národnopolitický orgán Slovenská národná rada sa 30. októbra 1918 v Martine Deklaráciou vyslovili za samostatnú Československú republiku. Maďarská vláda však zotrvaivala na svojom stanovisku udržať integritu Uhorska, slúbujúc ostatným národom rovnoprávnosť a istú samosprávu. Maďari žijúci na území bývalej monarchie nielenže nepodporili stanovisko Slovákov, ale očividne zotrvaivali na stanovisku jednoty uhorského štátu. Tento všeobecný postoj Maďarov sa odzrkadlil aj v ďalšom vývoji udalostí v Rožňave.

Ked' povojnové udalosti otriasli Rožňavou, pamätné dni 28. októbra a 30. október 1918 v Rožňave dlho ostali bez ozveny. Magistrát mesta naďalej udržiaval styky s ústrednými orgánmi v Budapešti. Výkonný výbor Maďarskej národnej rady (ďalej MNR) upovedomil mešťanostu, že MNR prevzala vládnú moc a vyzval všetky obce, aby sa pripojili k jedinej „zákonitej“ vláde. Ešte v ten istý deň prišiel druhý telegram, informujúci o tom, že kráľ vymenoval grófa Michala Károlyho za predsedu vlády, že sa z MNR utvorila vláda a súčasne žiadal utvorenie miestnych národných rád. O týchto zmenách bola rožňavská verejnoscť informovaná ešte v ten istý deň plagátmi. Na základe týchto udalostí za zišlo mestské zastupiteľstvo, aby zvolilo členov Maďarskej národnej rady. Väčšinu v nej tvorili živnostníci a úradníci.

Toto zloženie MNR však dlho nevydržalo, pretože verejným zhromaždením zvolili občania mesta za členov MNR prevažne robotníkov. O sile Maďarskej národnej rady v Rožňave svedčí aj fakt, že občianska stráž MNR mala 200 členov a robotnícke oddiely až 600-700 členov. Masové robotnícke hnutie v Rožňave bolo dôsledkom ich rozrasta-

júceho sa počtu, prevažne baníkov, ktorí tvorili najpočetnejšiu vrstvu podľa zamestnania obyvateľov mesta.

Je prirodzené, že bane poskytovali najväčšiu pracovnú príležitosť a v dôsledku toho vznikla veľmi špecifická skupina robotníkov, žijúcich hlavne počas hospodárskej krízy na úrovni životného minima. Preto aj pri vzniku novej vlády pociťovalo obyvateľstvo veľmi intenzívne jej sociálne zloženie. Pre početnú časť obyvateľov Rožňavy bolo nesmierne dôležité obsadiť nové pomery novými ľuďmi. Banské robotníctvo bolo tak svojím počtom rozhodujúcou silou v bojoch za zlepšenie životných podmienok počas predmníchovskej republiky. Svedčí o tom aj množstvo robotníkov zamestnaných v miestnych baniach.

Rimamuránska banská spoločnosť zamestnávala v priemere až 600 ľudí, štátne bane okolo 400 ľudí a tretí banský závod účastinnej spoločnosti kolísavo od 30 do 200 ľudí. Baníci a ostatní pomocní robotníci tak tvorili prevahu obyvateľstva Rožňavy. Nemožno sa preto diviť, ak Rožňavská inteligencia a vyššia stredná vrstva nemali možnosť ovplyvniť situáciu v rozrastajúcom sa robotníckom hnutí. Po odchode Maďarskej inteligencie a úradníctva sa tak v šest tisícovom meste zmenil kultúrno-spoločenský charakter mesta. Rozhodujúcu silu malo banské robotníctvo, ktoré dokázalo presadiť za členov Maďarskej národnej rady prevažne robotníkov. Národná príslušnosť v týchto chvíľach nehrala rozhodujúcu rolu, pretože v tom období tvorili Maďari až takmer 90% obyvateľov Rožňavy.

Miestne úrady zložili sľub vernosti budapeštianskej vláde. Keď 16. novembra bola v Maďarsku vyhlásená republika, Rožňava oslávila túto udalosť manifestáciou 20. novembra. Rozhodujúcou politickou stranou v tom čase bola sociálnodemokratická strana formálne založená koncom novembra po veľkolepom ľudovom zhromaždení. Táto strana však v Rožňave nemala za sebou v neskoršom období podporu väčšiny, pretože odmietla nasledovať príklad Októbrovej revolúcie a zvrhnutie buržoáznodemokratického poriadku, navyše sa stotožnila s programom pokojných reforiem Károlyho vlády.

Keď sa však politická situácia začala meniť a pražský Národný výbor vyhlásil príslušnosť Slovenska k novému štátu, boli dve možnosti: buď ponechá národný výbor Slovensko zatiaľ pod vládou Maďarov a počká na rozhodnutie mierovej konferencie, alebo sa hned pokúsi o obsadenie. Národný výbor si zvolil druhý variant.¹¹

Pre Rožňavu to znamenalo asi toľko, že deputácia Maďarskej národnej rady musela v decembri 1918 intervenovať u československého veľvyslance v Budapešti Dr. Milana Hodžu, aby Rožňava nebola vojensky obsadená českým okupačným vojskom, zaručujúc sa osobitným listom, že sa postará o udržanie poriadku. Táto akcia však nebola úspešná a v januári 1919 československé vojsko prevzalo úrady do správy československého štátu.

Medzi obyvateľmi Rožňavy sa tento krok nestreltol s pochopením, pretože domáci považovali československú armádu za okupačné vojsko. Odrazilo sa to nielen na nedobrovoľnom odovzdaní úradov ale aj veľmi silnom odboji miestnych obyvateľov. Mnohé pokusy o prevzatie moci sanevydarili. Československá vláda zakázala všetky zhromaždenia, nariadila zmeniť názvy na firemných tabuliach na slovenské, úradníctvo odmietalo zložiť sľub vernosti Republike Československej, a preto sa mnohí radšej vzdali práce v úrade alebo náhle oznámili ochorenie. Proti uvoľneniu úradníkov z práce mnohí Rožňavčania štrajkovali. Takýto postup zvolili aj zamestnanci hlavnoslúžnovského úradu. Odmietli zložiť sľub vernosti Republike Československej. Keďže odmietnutie sľubu sa opakovalo, vládny komisár pozbavil úradu hlavného slúžneho i s celým personálom.

Zatiaľ čo v Rožňave prebiehalo nastol'ovanie československej buržoáznej štátnej moci, v susednom Maďarsku došlo k prevzatiu moci robotníkmi (Maďarská republika rád). V

Rožňave sa to odzrkadlilo tým spôsobom, že pod vplyvom prenikania bolševických ideí odišlo do maďarskej armády také množstvo robotníkov, že bolo možné vytvoriť samostatný Gemerský červený batalión.

Aj keď prevažnú časť tejto jednotky tvorili robotníci tak maďarskej ako aj slovenskej národnosti ich jednota bola iba dočasná, pretože bojovali spolu iba za ideály proletariátu v zmysle zlepšenia svojej sociálnej situácie. Rozdielna národnosť ich rozdeľovala aj napriek internacionálnej myšlienke. Keď Maďarská Červená armáda 11. júna 1919 postúpila až k Rožňave, československé úrady opustili mesto. Obyvateľstvo Rožňavy privítalo vojakov červeneho pluku. Na jednej strane ich vítali slabšie sociálne vrstvy, pretože dúfali v zlepšenie svojich pomerov, na druhej strane zasa inteligencia a úradníci očakávali od Maďarskej červenej armády prinavrátenie Rožňavy do bývalého Uhorska. Dokonca biskup s ostatnou elitou mesta pripravila Červenej armáde okázalé privítanie s maďarskými svätoštefanskými zástavami, no Červená armáda odmietla prejavy tejto vrstvy obyvateľov a zaviedla poriadky podľa nariadení Maďarskej republiky rád.

Odpór obyvateľov mesta proti československým úradom a vojsku bol taký intenzívny, že rožňavskí baníci napadli ustupujúce československé jednotky. Pplk. gšt František Kala popisuje situáciu ako bezvýchodiskovú už na začiatku boja, pretože „... *mnohonásobnú prevahu Maďarskej červenej armády znásobila aj podpora miestnych obyvateľov. Maďarská červená vláda Bélu Kunu vedela šťastne dať svojmu vojsku pôsobivú a vtedajšej situácii odpovedajúcu ideu. Robotníkom - komunistom nahovorila, že bojujú za proletárske ideály a svetovú revolúciu, zatiaľ čo roľníci a konzervatívni mešľania boli vedení myšlienkom že bojujú za cieľ národný, za dosiahnutie bývalých hraníc a znova vzkriesenie starého, veľkého Maďarska.*“¹²

V tejto situácii je ale zaujímavé, že južne od Rožňavy, v okolí Plešivca, kde žili roľníci maďarskej národnosti už podporu toto „červené vojsko“ nemalo. Roľníci s nimi nielenže nesympatizovali, ale ich priam nenávideli, a k československým vojskám sa obracali ako k svojim záchrancom pred hrôzami bolševickej besnoty, a pochopiteľne tiež zo strachu o svoj majetok.¹³ Rožňava, ktorá sa svojou geografickou polohou ocitá v kotlinе, obkolesená prevažne horami, mala iný prístup k celkovej politickej situácii. Roľníctvo nebolo hlavným spôsobom obživy obyvateľstva Rožňavy, tak sa celkom pochopiteľne robotníkom Rožňavy neprotivila myšlienka komunizmu. Na sever od Plešivca veľa maďarských baníkov sympatizovalo s bolševikmi a pripravovalo sa na ich prijatie. Nádej, že Rožňava pripadne Maďarsku a že v nej zavedú vládu robotníckych rád, ich priamo viedla do radosť Maďarskej červenej armády. Civilné obyvateľstvo tak verejne sabotovalo všetky skutky československých úradníkov, ich rozkazy a nariadenia a odopierali československému vojsku akúkoľvek pomoc. Dokonca sa celkom otvorené postavili proti československej štátnej moci a československému vojsku: „... *ked' 10. júna začal útok na postavenie československých vojsk a na kostolnej veži bola vyvesená maďarská zástava, začali praskat' výstrely v meste aj od chrbta československého vojska. To strieľalo civilné obyvateľstvo do radosť okupačných vojsk.*“¹⁴

Aj situácia na sever od Rožňavy bola podobná. V Dobšinej bola väčšina obyvateľov baníkmi nemeckej národnosti, ktorí tiež videli spásu v maďarských bolševikoch. Nepriateľské chovanie civilného obyvateľstva však nepomohlo konečnému rozhodnutiu, ktoré prišlo o niekoľko dní, pretože 16. júna za intervencie dohodových mocností Červená armáda opustila Slovensko a 5 dňovou protiofenzívou československých vojsk bola Červená armáda z Rožňavy vytlačená. Počas bojov zahynulo aj niekoľko civilných osôb.¹⁵

Po týchto dramatických udalostiach prevzala moc opäť československá vláda a začalo sa so zúčtovaním republike nepriateľských živlov. Úväznili 318 osôb, no nakoniec bol vynesený iba jeden rozsudok smrti. Baníkov, ktorí sa zapojili počas bojov do akcií Červenej armády nebolo možné všetkých potrestať prepustením z práce, pretože ich počet presahoval 300 osôb a z dôvodu nedostatku pracovných sôl by správa závodu musela zastaviť prevádzku bane, takže sa počítalo s prepustením len každého desiateho alebo dvadsiateho previnilca.

Všeobecne zložitú politickú situáciu vyhrotili aj vážne ťažkosti v hospodárskej sfére. Hospodárstvo mesta po vzniku ČSR začalo prudko upadáť, pretože po rozpade Rakúska-Uhorska Rožňava stratila trhy na území Maďarska a hospodárske krízy spôsobovali stále znižovanie kúpnej sily obyvateľov. Pokles miezd - hlavne banského robotníctva, zvyšovanie obecných prírážok a stále viac sa rozširujúca továrenská výroba privádzala na mizinu najmä drobných živnostníkov a remeselníkov.

Prvá hospodárska kríza krátko po vzniku ČSR doľahla na obyvateľov Rožňavy viac ako v iných mestách, a to nielen pre vysoké počty nezamestnaných ale hlavne pričinením rimamuránskej spoločnosti, ktorej odbytová politika spôsobila predĺženie hospodárskej krízy až necelých sedem rokov - do konca roku 1925. Táto situácia spôsobila vyostrovovanie nálad nemajetných obyvateľov Rožňavy, čo sa prejavilo aj v politických preferenciách.

Druhá vlna hospodárskej krízy vypukla koncom roka 1929 vo svete a na Rožňavu doľahla v druhej polovici roku 1930, s katastrofálnym dopadom na mestské obyvateľstvo. V novembri 1934 sa Rožňava ocitla medzi najchudobnejšími mestami na Slovensku počtom nezamestnaných a drobných živnostníkov, ktorí neobstáli v tvrdých hospodárskych pomeroch. V decembri bolo už nezamestnaných už 400 osôb a ich počet s a stále zvyšoval. Banské závody museli obmedziť prevádzku a tak sa počty nezamestnaných zvýšili v roku 1933 až na počet 646 osôb.¹⁶

5. Spoločensko-politická situácia v Rožňave

Počas prvej hospodárskej krízy, začali sa tak na Slovensku, ako aj v Rožňave, vytvárať podmienky pre oživenie tých strán, ktoré slúbovali zlepšenie sociálnej situácie občanov. Najsilnejšou politickou stranou sa po vojne v Rožňave stala sociálnodemokratická strana, no tá nedokázala uspokojiť požiadavky banských robotníkov a svojou neradikálnou formou riešenia situácie ich sklamala. Zradikalizovaná masa robotníkov sa rozložila na dva tábory. Jedni sa priklonili k zmierlivejšej politike maďarských kresťanských socialistov, hájiacich záujmy širších vrstiev na nacionálnom princípe a druhí, tí radikálnejší, sa pripojili ku vznikajúcej komunistickej strane, od ktorej očakávali spravodlivejšie usporiadanie spoločnosti.

Svedčí o tom aj výsledok obecných volieb v roku 1923 kedy, Krajinská kresťansko-sociálna strana a Maďarská strana malorolníkov a maloživnostníkov získala v mestskom zastupiteľstve **presne tol'ko mandátov ako komunisti**. Celej situácii predchádzali prvé voľby rožňavského starostu, kedy v novembri 1922 zvítazil vo voľbách komunistický kandidát. Navyše bola táto situácia veľkým sklamáním pre ostatných poslancov v mestskom zastupiteľstve, a preto sa ju všemožne snažili zvrátiť. Traja poslanci mestského zastupiteľstva za Československú národnosocialistickú stranu sa spochybnením volieb starostu snažili komunistického starostu zdiskreditovať. Táto aktivita však nebola úspešná a nový starosta začal úradovať už o niekoľko mesiacov, v apríli 1923.

Volby do obecného zastupiteľstva - Rožňava 1923

Politické subjekty	mandát	hlasy
Krajinská kresťansko-sociálna strana a Maďarská strana malorolníkov a maloživnostníkov	13	1 125
KSČ	13	1 078
Štátotvorná občianska	5	439
Rožňavská remeselnícka	3	234
Židovská	2	173

Druhá vlna svetovej hospodárskej krízy spôsobila, že sa Rožňavu svojou mierou nezamestnanosti ocitla medzi mestami s najhoršou hospodárskou situáciou. Tá sa odrazila na politických preferenciách obyvateľov, ktoré charakterizuje uprednostňovanie **maďarských strán a silné komunistické hnutie**. Okrem týchto strán pôsobili v Rožňave aj niektoré vládne strany a miestne politické strany (Rožňavská remeselnícka strana, neskôr Rožňavská hospodárska strana, Židovská strana, Nepolitické československé hospodárske združenie), ale ani jedna z nich nedosiahla vrámci Rožňavy významnejšie postavenie.

Jadro maďarskej národnosti v Rožňave bolo zložené predovšetkým zo stredných vrstiev, ktoré sa aj najviac a najradikálnejšie prejavovali v národnostných požiadavkách. K týmto stredným vrstvám patril napr. aj predák Kresťansko-sociálnej strany a posledný starosta mesta za predmníčovskej republiky. K maďarskej národnosti sa hlásilo aj robotníctvo rimamuránskej spoločnosti, ktorá bola baštou rožňavského maďarstva. Ideovými vodcami obyvateľstva maďarskej národnosti boli viacerí príslušníci inteligencie ako redaktori miestnych novín, vodcovia maďarských strán, evanjelický farár a predák Maďarskej národnej strany a jeho manželka, verejný notár a pod. Je pozoruhodné, že archívny materiál vôbec neodráža aktivity katolíckej cirkvi, vtedy silne promaďarsky orientovanej.¹⁷

Rozdrobenosť maďarskej politickej scény oslabovala jej politickú váhu, a tým aj politický zástoj maďarskej menšiny na Slovensku. Miestne maďarské strany sa túto situáciu snažili riešiť spoločnou opozíciou proti komunistom. V nasledujúcich obecných volbách (1927) získali komunisti už iba 9 mandátov, pričom maďarské strany, ktoré ešte stále šli do obecných volieb samostatne, získali spolu až 20 mandátov.

Volby do obecného zastupiteľstva – Rožňava 1927

Politické subjekty	mandáty	hlasy
Krajinská kresťansko-sociálna strana	11	819
Maďarská národná strana	9	709
KSČ	9	701
Československá sociálno-demokratická strana	2	146

Podobná situácia sa udržiavala až do konca I. ČSR, kedy maďarské strany neustále získavalí prvenstvo. O toto prvenstvo však bolo nutné nestále bojovať s druhou najsilnejšou stranou mesta - komunistickou.

Volby do obecného zastupiteľstva – Rožňava 1931

Politické subjekty	mandáty	hlasy
KSČ	12	1 047
Krajinská kresťansko- sociálna. strana	11	969
Maďarská národná strana	5	409
Nepolitické československé hospodárske združenie	4	387
Židovská strana	2	153
Rožňavská hospodárska strana	1	133
Republikánska maďarská agrárna a malorolnícka strana	1	68

Volby do obecného zastupiteľstva – Rožňava 1938

Politické subjekty	mandáty	hlasy
Spojené maďarské strany	21	1 967
KSČ	6	601
Československá sociálno-demokratická strana robotníkov	3	311
Slovenská jednota pre ČSR a demokraciu	3	297
Spojená židovská strana	2	171

Nastávali isté situácie, kedy bolo pre mestské zastupiteľstvo prijateľnejšie robiť kompromisy s vládnymi stranami. Na zasadnutí mestského zastupiteľstva v roku 1933 sa maďarské spojené strany a židovská strana rozhodli bojkotovať zasadnutie zastupiteľstva s odôvodnením, že „*boli urazení jedným z členov mestského zastupiteľstva za komunistov so zámerom, aby bolo zastupiteľstvo rozpustené a na jeho miesto dosadený vládny komisár*“. V ostrom slovnom súboji komunistický poslanec obvinil tieto strany, že je to len zámienka, lebo maďarské strany sa nevedia zmieriť, že sú v menšine v obecnom zastupiteľstve, pričom použil výrok, že „*Maďarov asi uráža, že v starostenskom kresle nesedí maďarský džentrik*.“ Celý tento konflikt sa skončil memorandom, v ktorom maďarské a židovská strana žiadajú zabezpečenie riadneho a dôstojného chodu jednania, a obmedzenie účasti verejnosti na zasadaniach podľa pomerného zastúpenia s dodržiavaním právomoci predstavenstva. Napriek memorandu sa však títo poslanci na protest vzdialili zo zasadnutia. Československé spojené strany sa k celej záležitosti vyjadrovali veľmi opatrnne s vyhlásením poľutovania nad zavádzaním stranickej politiky do obecných záležitostí s tým, že sa nemenia miešať do stranickej bojov. Pre neuznášania schopnosť bolo nutné schôdzku rozpustiť.¹⁸

Takýmto spôsobom sa niektoré strany snažili bojkotovať činnosť komunistov. Maďari použili spor s urážkou na zmenu pomeru síl v mestskom zastupiteľstve, pričom radšej boli

ochotní obsadiť rozhodovaciu moc zastupiteľstva vládnym komisárom ako komunistom. Je zrejmé, že častokrát ani nie národnostný ale skôr sociálny rozkol spôsoboval najväčšie rozbroje.

Činnosť politických strán sa tak v Rožňave, ako aj v okrese sústredila na získavanie voličov. Maďarské strany sa usilovali získať na svoju stranu hlavne nemajetné vrstvy, ktoré svoju záchranu videli v socialistických stranach. Keď v roku 1923 prebiehala predvolebná kampaň do obecných volieb, Krajinská kresťansko-sociálna strana získavala voličov nielen v mestách, ale sústredila sa hlavne na vidiek, kde slúbovali svojim členom vybavenie „odpustenia dávok z majetku“. Vyslaní okresní tajomníci maďarskej kresťansko-sociálnej a malorol'níckej strany podmieňovali kladné vybavenie tohto zaťaženia vstupom do ich strany. Vláda túto akciu zaregistrovala a v obave o potenciálnych voličov - agrárnikov rozoslala príkaz na sledovanie týchto akcií a ich vykonávateľov. Chcela tak podniknúť protiopatrenia proti usilovnej agitácii a propagácii tejto strany.¹⁹

Rozdrobenosť maďarských strán znižovala ich šance, a preto mali strany na lokálnej úrovni tendenciu spájať sa. Rozdielny postoj k jednotlivým otázkam ich však tak silno rozdeľoval; že ich snahy boli neúspešné. Skôr sa ich príslušnosť k rovnakej národnosti prejavovala na lokálnej úrovni napr. pri hlasovaní v mestskom zastupiteľstve, kde mali často proti sebe spoločného nepriateľa - komunistov. V roku 1923 okresný náčelník hlásí okresnému úradu „zistenie o spojení maďarských ireditistov s miestnymi predákmi kresťansko-sociálnej a predákmi malorol'níckej strany“ so správou o personálnych dátach jej účastníkov.²⁰

Okrem členstva v politickej strane alebo aspoň politickej angažovanosti bolo pre toto obdobie typické spájať sa na základe rôznych odborových aktivít. Avšak, tak isto ako slabosťou politických strán bola ich rozdrobenosť, ani odbory neboli zjednotené, pretože takmer každá strana mala založené svoje odbory. Zo správy o schôdzke Kresťansko-socialistickej odborovej organizácie z roku 1928 sa dozvedáme obsah tohto rokovania, kde rečníci zdôrazňujú predovšetkým **potrebu organizácie**, „v dobe, kde sa všetko organizuje za účelom svojpomoci robotníctva a všeestranného napomáhania s cieľom dosiahnuť lepšie podmienky živobytia.“ Rečníci vyzdvihovali aj „nebezpečenstvo hroziace z hľadiska národochospodárskeho, vzhľadom na to, že vládne kruhy sa usilujú slovenský priemysel konkurujući českému zničiť, a tak Slovensko kolonizovať. Proti tomuto sa možno brániť iba aktívnym organizovaním sa robotníkov, lebo takto si robotníci zachovajú príležitosť k práci a svoj chlieb“. ²¹ Aktivity maďarských strán neboli však zamerané len na organizovanie širokých mäs. Maďarské opozičné strany vyvíjali úsilie vo veci sčítania ľudu v roku 1930, kedy sa snažili o dosiahnutie pomerného zastúpenia politických maďarských strán v sčítacích komisiách v každom okrese, kde majú Maďari viac než 20% menšinu, a to intervenciou maďarských politických strán u okresných úradov.²²

6. Činnosť najúspešnejších rožňavských politických strán

Zmena celkovej politickej klímy v Európe začiatkom 30. rokov a rozmach nacizmu v Nemecku otvárali cestu revizionistickým snahám Maďarska. Aj maďarské politické strany v Rožňave vyhrali svoju politiku na nacionálnom princípe, a to „zdržovaním sa na základe rasových a jazykových kritérií“. Radikálnejšou formou realizovali svoje ciele hlavne predstavitelia Maďarskej národnej strany. Krajinská kresťansko-sociálna strana bola zmierlivejšia, avšak vzrástaním nacionalizujúcich tendencií v Európe skĺzla aj

táto strana k radikálnemu stanovisku. Informácie o konkrétnych prejavoch politických predstaviteľov týchto strán sú čerpané z hlásení komisárov poverených okresným úradom za účelom hlásenia všetkého, čo sa na jednotlivých zhromaždeniach a schôdzach odohrávalo.

Obe maďarské strany (kresťansko-sociálna a aj národná) sa v rámci svojich programov v prvom rade zameriavali na vyzdvihovanie nutnosti združovania sa na **národnom princípe** a potrebe výchovy mládeže v **národnom duchu**.

Okrem tejto hlavnej požiadavky maďarské politické strany postavili svoje programy na niekoľkých bodoch, ktoré sa v priebehu 30. rokov neustále viac a viac vyostrovali v zmysle protivládneho zamerania. K základným politickým postojom, ktorými kritizovali vládu boli tieto oblasti:

- hospodárske moratórium Slovenska a vrámci neho južné územie,
- obmedzovanie maďarskej menšiny v oblasti školstva
- nemožnosť Maďarov dostať sa do štátnych úradov.
- odmietavá zahraničná politika CSR voči Maďarsku.

Zdôrazňovaním národnej jednoty sa snažili politici predstieriť pred obyvateľov silu, ktorá by im pomohla dosiahnuť ich požiadavky. Na verejných zhromaždeniach vyzdvihujú niekoľko príkladov z okolia. Jedným z nich bolo aj jednotné postavenia sa maďarského obyvateľstva proti rekvíracii dobytka v Rimavskej Sobote v r. 1920, kedy sa jednotným protestom dosiahlo zastavenie rekvíracii. Mieru svojej vyhranenosť dovádzali niektorí predstaviteľia maďarskej národnej strany do takých rozmerov, že sa aj vyhrážali revanšizmom tým Maďarom, ktorých nazývali „odpadlíkmi maďarského tábora“.²³

Zmierlivejšie názory mala spočiatku iba **Maďarská kresťansko-sociálna strana v Rožňave**, ktorá v prvej polovici 30. rokov ešte hlásila lásku k blížnym v duchu kresťanstva. Navyše sa prejavy politikov prekladali aj do slovenčiny. Politici kresťanských socialistov sa vyslovovali nielen k Maďarom, ale aj k slovenskému národu, a to s obavou o jeho budúcnosť, „*kedže slovenský ľud sa sklamal v novom štátom útvare, pretože na vlastnom území nemôže dostať autonómiu. Slovenský ľud má história, a to spoločnú Hungáriu, ale teraz musí mať budúcnosť v republike.*“²⁴

Maďarov nabáda k uchovaniu si svojej reči, kultúry a tým aj náboženstva. K spoločenskému zriadeniu kapitalizmu sa vyjadrovali tiež zhovievavejšie, pretože zdôrazňovali myšlienku „*nezničenia kapitalizmu ale jeho zapriahnutia do služieb ľudstva s možnosťou riešenia robotníckej otázky na základe pápežskej encykliky.*“²⁴

Jednotlivé prejavy maďarských politikov sa ku koncu 30. rokov stále viac vyhraňovali, pričom ich expresívne a emotívne naladené zdôvodnenia a výzvy silne ovplyvňovali účastníkov týchto zhromaždení.

Za zmienku stojí niekoľko citátov z tohto obdobia (1937 - 1939), kedy už predstaviteľia **oboch** koaličných maďarských strán vyhralovali svoje postoje proti Republike československej.

„*Vláda zabrala veľkostatky a rozpredala ich Čechom a Slovákom, pričom na túto pôdu má sväty nárok iba miestne maďarské obyvateľstvo. ... Maďarský občan, roľník a živnostník dostáva všetky príkazy a platobné rozkazy v úradnom jazyku, ktorému nerozumie, a preto nemá možnosť sa včas odvolať, a platí potom aj to, čo by platiť nemusel. Týmito krokmi je maďarská menšina ničená. Z peňazí maďarských poplatníkov je ľahkomyselne narábané, ale na potreby maďarského ľudu sa vôbec nemyslí.... ... nezabúdajte na svoj maďarský pôvod a svoje dejiny, ved' ked' prídem k toku Dunaja a pozriem sa na druhú stranu, ešte stále tam vidím Ostri-*

homskú kupolu a na nej kríž, a to mi dodáva odvahu a nádej, že Maďari ešte nemusia zúfati.“²⁵

„Hranice Československej republiky boli určené až po Dunaj, a potom veľmoci začali pochybovať či toľko národností bude môcť spolu nažívať a znášať sa, a preto ústavnou listinou sa ČSR zaručilo zabezpečiť práva všetkých menšíň, ktoré sa ale nedodržiavali. Veľa krívd prinútilo národnosti k tomu, aby sa organizovali. Teraz sa 8 miliónov ľudí združuje (rátaj do toho aj Slovákov) a žiada svoje práva, ktoré im boli prisľúbené. Čažko bolo hájiť práva Maďarov, lebo zástupcom maďarského ľudu bolo povedané, že vláda zastupuje aj ich práva Aj parlamentné volby vláda presunula vraj kvôli jubilejnemu roku. Maďari nemajú čo jubilovať, preto ani nepovažujú ten rok za jubilejný. Teraz sa však v obecných volbách ukáže koľko je na Slovensku Maďarov. Vláda tiež obviňuje Maďarov, že sú ireditisti a že nedávajú štátu to, čo by mali dať. Ale nie je to tak, Maďari dávajú Kristovi, čo je Kristovo a cisárovi, čo je cisárovo. Maďari plnia všetky svoje povinnosti ale štát im nedáva všetko to, čo im patrí. ... bolo veľkou chybou, že Maďari nedržali spolu ale boli rozptýlení v rôznych stranach. Teraz však nadišla chvíľa, kedy sa má každý Maďar napraviť a vrátiť sa.“

„Maďari sú nespokojní s národnostnou politikou. Tento stav je však tvorený niekoľkými šovinistickými vodcami a neuspokojuje jednotlivé národnosti. Nemôžem súhlasiť ani s tým, aj keď nemám nič proti iným národnostiam, aby na území Slovenska pôsobili Česki politici a zlizali všetku smotanu, pričom Maďari tu majú živoriť. Mala by sa dodržiavať Pittsburghská dohoda, pretože nie „Českoslováka“, ale iba Čecha a Slováka. ... Československo sa od 20. rokov nevedelo dohodnúť so susednými krajinami, ale so Sovietskym Ruskom vedelo uzavrieť zmluvu. Susedné štáty sa nevedia uspokojiť s politikou Československa, lebo nenávidia Sovietske Rusko, kde ľudia žijú ako hovädá pod terorom jednej politickej bandy. Nemôžem súhlasiť ani s tým, že napriek súčasnej nezamestnanosti a štátom propagovaného mieru, dáva štát až 42% z celého rozpočtu na zbrojenie. Hodža hovoril, že on sa s Maďarskom ľahko dohodne, ale Maďarsko sa nedohodne dovtedy, kým vodcovia maďarských spojených strán nebudú požadovať plné práva pre Maďarov.“²⁶

Z uvedených citátov je zrejmé, že ku koncu 30. rokov začali maďarskí politici stále ostrejšie vystupovať proti existujúcemu štátному zriadeniu s tendenciou dosiahnuť pre maďarské obyvateľstvo rovnoprávnosť s ostatnými obyvateľmi republiky. Nielenže sa ostro stavali proti menšinovej politike vlády, ale kritizovali aj zahraničnú politiku štátu, ktoréj pripisovali neochotu spolupracovať s Maďarskom. Okrem toho boli jednotlivé prejavy stále viac expresívne ladené s cieľom vplývať na emócie občanov pri dosahovaní svojich politických cieľov. Úloha týchto politikov nebola nijak náročná, pretože represívne opatrenia vlády proti menšinám pocíťovali miestni obyvatelia „na vlastnej koži“.

7. Diskriminačné prejavy voči maďarskej menšine

Silným mienkovorným činiteľom v 30. Rokoch v Rožňave boli okrem politických strán aj miestne časopisy maďarských strán, ktorých obsah bol štátou cenzúrou často považovaný za protištátny a z tohto dôvodu boli aj zrušené. Jedným z takýchto časopisov bol aj týždenník Maďarskej kresťansko-sociálnej strany Sajó - vidék, ktorý vy-

chádzal iba do roku 1934, pretože kvôli jeho krajne „protištátному obsahu“ bol 5 krát zabavený a napokon pozastavený. O niekoľko mesiacov začal vychádzať so zmeneným názvom ako Sajó vidék - Az újság, ktorý mal podobný osud, tak isto ako aj druhý rožňavský týždenník Rozsnyói Hírlap a ďalšia lokálna tlač.

Prvý väčší konflikt pri vydávaní týždenníka Sajó - vidék zapríčinil článok „Revízia“, ktorého obsah odsúdili v časopise českých národných socialistov „Echo východu“, vyhádzajúceho v Košiciach. Echo východu považovalo tento článok za vlastizradu a obvinilo rožňavského cenzora z nedôslednosti. Článok obsahoval nepriame výzvy k revízii hraníc, ktorej otázka bola už v Európe v roku 1933 znova veľmi živá.²⁷

Nová republika, v ktorej sa ocitla aj Rožňava, znamenala pre Rožňavčanov a okolitých obyvateľov nielen hospodárske odtrhnutie od bývalého kapítalu a odbytíšť, ale hlavne postupnú snahu o obmedzenie prejavov menšíň, ktoré znamenali neustálu hrozbu vo vzťahu k ešte neetablovanému novému štátu Čechov a Slovákov. Hrozbu však neznamenali len národnostné menšiny, ale podobne na tom boli aj všetky autonomistické snahy Slovákov. Obyvateľmi Rožňavy však boli prevažne ľudia, ktorí sa vnútorné identifikovali ako Maďari a boli silne pod vplyvom maďarizačných tendencií, preto znamenali pre novú republiku určité ohrozenie, hlavne v otázke celistvosti územia.

Prvé kroky Republiky československej smerovali k okliešteniu právomoci lokálnych samospráv a ich prenosu na štátne orgány, pretože centralizačné snahy sa stali hlavnou osou politického života v Československu. Tieto snahy dopĺňali aj jednotlivé kroky vlády, likvidujúce menšinové školstvo.

Zrušením dvoch cirkevných gymnázií v meste (1919) a vytvorením štátneho reálneho gymnázia s vyučovacím jazykom slovenským, vláda otvorené vyjadria svoj postoj k maďarskej menšine. Tento krok sa nestrelol s pochopením u obyvateľov Rožňavy. Na protest nielenž odišlo niekoľko profesorov a učiteľov na územie Maďarska, ale do novootvoreného ročníka s vyučovacím jazykom československým sa neprihlásil ani jeden žiak. Národnostné nezhody sa vyostrili v roku 1920, keď v októbri začali maďarskí študenti strajkovať v snahe vynútiť si vyučovanie v maďarskom jazyku. Tento štrajk sa podarilo riaditeľstvu školy potlačiť iba pod hrozobou vylúčenia študentov zo školy. Ani táto hrozba im však nezabránila vyjadrovať svoj nesúhlas s jazykom vyučovania a ďalej činili protestné opatrenia. Jedným z nich bolo aj poškodenie obrazov Masaryka v jednotlivých triedach školy. Tieto aktivity študentov dopĺňali aj aktivity mestského zastupiteľstva, ktoré opäťovne zasielalo vláde a prezidentovi memorandum a žiadosti o zachovanie, resp. obnovenie maďarského gymnázia. Memorandum prezidentovi z roku 1921 bolo zamietnuté, žiadosť ministerstvu ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska z roku 1922 bola tiež zamietnutá, a tak isto aj nové memorandum prezidentovi republiky. Opäťovne bola mešťanostom vyslaná žiadosť o obnovenie maďarských gymnázií ale aj táto bola zamietnutá. Po niekoľkých odvolaniach Ministerstvo školstva povolilo ponechať len prvé tri ročníky a na ďalší protest v júni 1924 až po šiesty ročník. Mesto argumentovalo tým, že 80% rožňavského obyvateľstva hovorí po maďarsky, že väčšina žiakov má materinský jazyk maďarský, preto sa aj na výzvy roku 1919 do prvej slovenskej triedy nikto neprihlásil.²⁸

Používanie maďarčiny upevňovala aj katolícka cirkev. Podľa hlásenia okresného úradu o celkovej situácii za október 1924, boli v rožňavskej katedrále slovenské bohoslužby iba 4 krát do roka. Aj mestská rada sa skladala prevažne z Maďarov, preto neprekupuje ani ich návrh z 13. marca 1928, aby rokovacím jazykom bola maďarčina.

Nejednotnosť menšinových strán a neúspech pri utvorení širšej koalície aj s HSĽS v záujme dosiahnutia autonómie Slovenska, vyvolávali nespokojnosť novej nacionálnej

orientovanej generácie, ktorá požadovala radikálnejšiu a aktívnu opozičnú politiku na nacionálnom princípe. V tridsiatich rokoch sa už národnostné požiadavky, aj pod vplyvom zmien politickej atmosféry v Európe po nástupe nacizmu v Nemecku, deklarovali verejne. Celej situácii predchádzala dohoda o utvorení spoločnej kandidátky menšinových strán v rámci štátu: KKSS, Maďarskej národnej strany a Spišskej nemeckej strany vo voľbách do parlamentu v roku 1929. V ďalších voľbách - 1935 - už maďarské strany kandidovali na spoločnej kandidátke a po voľbách (1936) sa napokon zlúčili do jednej strany.

Silnejúce revizionistické snahy sa stupňovali veľmi rýchlym tempom. Nespokojné obyvateľstvo, ktoré sa ocitlo v nevýhodnom postavení menšíň, počas existencie 1. ČSR prejavovalo silnú náchylnosť k revizionistickým myšlienkom. Keď v 1933 vláda zorganizovala antirevizionistický pochod v meste Rožňava na protest proti snahám o revízii hraníc z rožňavského obyvateľstva sa ho nezúčastnil takmer nikto. Sprievod tvorili okolití štátne úradníci a za nimi sprievod Slovákov z okolitých obcí (asi 20-30 vozov v pestrých národných krojoch z Rejdovej, Nižnej Slanej, a pod.) Zhromaždeniu predchádzala silná kampaň, ktorá ani napriek výzvam „*k maďarským bratom*“ nedokázala zvýšiť účasť obyvateľov Rožňavy na pochode. Rečníci schôdze, úradníci s vysokými platmi, prednášali po pochode ostré reči proti Maďarsku, pričom jeden z rečníkov, pravdepodobne zmocnenec Slovenskej Ligy prehlásil, že „*komu sa tu nepáči, hranice Maďarska sú len 12 km*“. Rečníci tiež napádali maďarský časopis *Sajó* - vidék a pod. Svoj odmietavý postoj k tejto akcii prejavili však nielen civilní obyvatelia Rožňavy ale aj miestny zbor hasičov, ktorý mal byť v pohotovosti a v prípade verejných národnostných rozbrojov zasahovať „*ochladzovaním hláv*“. Lenže miestny hasičský zbor odmietol rozkaz splniť, zostal na hasičskom dvore a tam „*sa hanbili za nariadenie svojho vrchného veliteľa*.“

Dohru tohto pochodu bol článok v miestnom maďarskom časopise zo dňa 22. 6. 1933, ktorého redaktori zistovali dôvody účasti Slovákov z okolitých dedín. Zúčastnení Slováci boli verbovaní sľubmi, že zhromaždenie sa bude zaoberať požiadavkou Slovákov, aby výhradne Slováci zastávali štátne úrad v Rožňave a okolí, a nie Česi. Článok tiež kritizoval jedného z rečníkov v tom zmysle, že zmienený rečník nie je oprávnený posudzovať, kto je vlastizradca a odsúdil prístup organizátorov, ktorí „*najprv pozvali na zhromaždenie aj Maďarov, a potom na nich kydali z každej strany*“. Autor článku tiež oceňuje, že sa tejto akcii nezúčastnili žiadni Maďari napriek stovkám vytlačených plagátov v ich obciach.²⁹

Vnútorný politický postoj jednotlivca bol v čase 1. ČSR sice vyjadriteľný verejne, ale jedinci museli počítať sa možnými následkami. Zatiaľ čo stranice legitimácie členstva vo vládnych stranách prinášali isté výhody (resp. istoty), sympatizovanie s opozičnými stranami mohlo znamenať isté nebezpečenstvo. Situácia bola o to horšia, že k politickým sa pridali aj hospodárske a sociálne problémy. V tom čase nebolo prepúšťanie robotníkov žiadnou vzácnosťou. A tak, pokial si baník v štátnych baniach chcel udržať pracovné miesto, snažil sa navonok deklarovať svoju politickú príslušnosť najschodnejšou cestou. „*Ved aj niektoré rezorty štátnej správy a podnikania mali dlhodobo akoby vyáren-dované ministri vždy z jednej strany a urobili si z nich aj rezervoár verných straníkov. Železnica a pošty boli doménou pravicových socialistických strán, úrady podlie-hajúce ministerstvu vnútra, četnictvo a polícia zasa agrárnikov. V niektorých slo-venských podnikoch a továrnach, ktoré patrili českým bankám, bolo najvhodnej-šie dať sa k národným demokratom alebo aspoň k agrárnikom. Tak sa mohlo stať,*

že človek s dvoma-troma straníckymi legitimáciami, ktorými sa oháňal podľa potreby, nebol vzácnosťou.“³⁰

Podobný postoj zaujali aj rožňavskí baníci štátnych baní. Keďže členstvo v sociálno-demokratickej strane im prinášalo isté výhody, ostávali nadálej členmi sociálno-demokratickej strany, aj keď v skutočnosti boli prívržencami komunistov. Obávali sa následkov policajných hlásení vyšších úradov o ich spoločnosť voči republike. Spoločnosť sa určovala na základe niekoľkých kritérií ako je **národnosť, znalosť štátneho jazyka, príslušnosť k politickej strane a angažovanosť alebo aspoň prívrženectvo k politickej strane**. Zaujímavé je, že k posudku „nespolahlivý“ sa bolo možné dopracovať aj na základe inej, spravidla maďarskej národnosti a aj, keď otázka politickej angažovanosti bola v zhode s predstavami štátu. Z hlásenia veliteľa četnickej stanice z roku 1937 je zrejmé, že z 33 preverovaných baníkov bolo ako „nespolahlivý“, resp. „menej spoločlivý“ posúdených až 28 zamestnancov štátnych baní. Mnohí z nich mali súčasne záZNAM o členstve v sociálno-demokratickej alebo republikánskej strane ale zároveň aj záZNAM o prívrženectve v komunistickej strane (napríklad účasťou na verejnem zhromaždení komunistickej strany). Títo zamestnanci neboli súčasne trestaní, ani vyšetrovaní kvôli deliktom proti štátu, no vzhľadom na ich politické presvedčenie a národnostné zmýšľanie nemohli byť považovaní za spoločlivých. „Spoločnosť“ si vyslúžili iba tí baníci, ktorí sa hlásili k slovenskej národnosti a boli organizovaní v sociálno-demokratickej strane alebo innej vládnej strane.³¹

Otázka južnej hranice znamenala ešte dlho pre 1. ČSR reálnu hrozbu, a preto bolo veľké úsilie ministerstva vnútra zamerané na sledovanie „prevratných živlov“. Rôznymi prípismi boli miestni četníci a štátna správa informovaní o možných hrozbách, a preto bolo na dennom poriadku špehovanie a udávanie podozrivých. Pozornosť štátnych úradníkov bola zameraná najmä na osoby s verejným vplyvom, ku ktorým patrili vodcovia strán, učitelia a klérus. Okresní náčelníci museli s istou pravidelnosťou zostavovať zoznamy učiteľov a profesorov, pretože tí boli považovaní za najzarytejších nepriateľov ČSR. Štátni úradníci dokázali dovestiť isté nariadenia až do absurdných foriem. Učiteľ, ktorý mal vystavený alebo žiadal o vystavenie cestovného dokladu do zahraničia, bol automaticky podozrivý z vyzvedačstva v prospech Maďarska. Neboli ojedinelé hlásenia udavačov, v ktorých sa uvádzalo, že menovaný učiteľ navštívil svoju dcéru vydatú do Maďarska alebo sa stretol s najbližším príbuzným na území Slovenska.

Nemožno pritom zabudnúť ani na fakt, že vytvorením hranice 1. ČSR ostali mnohí rodinní príslušníci Rožňavčanov za hranicami nového štátu a ich návšteva alebo stretnutie znamenalo dostať sa do podozrenia z protištátnej činnosti.³²

Veľká časť obyvateľov Rožňavy sa však vzájomne vo svojom národnom cítení podporovala, o čom svedčí aj hlásenie okresného náčelníka z roku 1923. Uvádzia v ňom ľažkosti s dokazovaním protištátnej činnosti, pretože správy sa nešírili len písomným stykom súkromnou poštou, ale aj osobným stretnutím s príbuznými, pričom bolo pre štátneho zamestnanca ľažké vykonávať vyzvedačské služby, pretože „*miestne obyvateľstvo všemožne napomáha protištátnym činiteľom.*“³³

V podobnej situácii sa ocitla aj druhá skupina mienkotvorných ľudí - cirkevných predstaviteľov. Ich sledovanie pozostávalo s presne predpísanej formy, ktorá určovala zistovať tieto body:

1. - miera ovládania štátneho jazyka,
2. - jazyk, akým rozpráva v domácnosti,
3. - jazyk, v akom vykonáva bohoslužby,

4. - jazyk, v ktorom vyučuje v škole,
5. - rodinní príslušníci,
6. - morálna bezúhonnosť,
7. - politická spoločnosť - politické zmýšľanie, organizovanosť v strane a pod.,
8. - národnosť (deklarovaná, skrytá),
9. - štátoobčianske chovanie.³⁴

Hrozbou pre novú republiku boli nielen domáci nespokojní obyvatelia ale aj vyzvedači z maďarskej strany. Na základe nariadení vyšších orgánov, ktoré obsahovali príkazy na sledovanie konkrétnych osôb, zväčša civilných agentov, musela pohraničná stráž vykonávať pravidelné posilnenia stráži južných hraníc. Podozrivými zo spravodajskej činnosti boli dokonca aj dôstojníci pohraničnej stráže na maďarskej strane.³⁵

Nariadenia štátnych orgánov zasahovali aj do malého pohraničného styku. Príkazy povolovali prepúšťať cez hranice len tie osoby, ktoré boli pohraničným orgánom dôverne známe a nevzbudzovali v nich ani najmenšiu pochybnosť o účele cesty na Slovenské územie. Obyvateľom slovenskej strany, hlavne roľníkom, bolo možné vydávať cestovné doklady iba po dôkladnom **preverení politickej a mrvnej spoločnosti**.³⁶ Aj účasť na oslavách maďarských národných sviatkov mohla spôsobiť upadnutie do podozrenia z protištátnej činnosti.³⁷

Zostrená kontrola na hraniciach sa však nevzťahovala len na malý pohraničný styk. Na základe nariadení bolo nutné preverovať všetky osoby prechádzajúce z maďarskej strany, pretože za rozvracačov republiky boli považovaní napr. aj študenti, ktorí študovali v Maďarsku na vysokých školách. Tí boli väčšinou organizovaní v jednotlivých spolkoch pôsobiacich pri ich univerzitách, ktorých úlohou bolo šíriť promaďarské myšlienky.³⁸

Ako svedectvo o vyostrovaní situácie v pohraničnej oblasti v 30. rokoch, môže poslužiť aj správa četníckej stanice o holubovi, ktorý pristal na streche domu evanjelického farára. Ohlásením tejto udalosti sa zúčastnený dostal do podozrenia z protištátnej činnosti. Prípad sa preveroval zisťovaním, či holub nenesie tajnú depešu, a či miestny farár alebo nálezca nechovajú holuby za účelom protištátnej činnosti.³⁹

Sledovanie podozrivých na južnom Slovensku vyplývalo nielen z obavy o iredentistické snahy, ale aj z obavy o autonomistické prejavy, ktoré sa vyskytovali v celoštátnom meradle. Jednak začali silniť aktivity politických strán, ktoré mali v programe autonomistické tendencie, jednak začali vznikať občianske aktivity za autonómiu Slovenska. Na základe týchto skutočností vyššie orgány nariadili okresným náčelníkom sledovať funkcionárov Ľudovej strany a Maďarskej kresťansko-sociálnej strany, ktoré sa podľa spravodajských informácií spojili a zamýšľajú prehlásiť autonómiu Slovenska.⁴⁰

Súčasťou ochrany republiky však nebolo len sledovanie osôb, podozrivých z protištátnej činnosti. Sama vláda republiky nariadením Ministerstva pre správu Slovenska vydávala obmedzenia, ktoré nemali s demokratickými pravidlami nič spoločného. Prikazovala časté kontroly mestských knižníčikov s nariadením vyradiť „štátu nevhodné knihy“, pričom sa často medzi nimi našli aj rozprávkové, d'alej zakazovala premietať filmy s „iredentistickým“ obsahom a konfiškovala letáky a noviny, ktoré svojim obsahom nevyhovovali vtedajšej vláde. Okrem toho aj obmedzovala činnosť niektorých spolkov tým, že zakazovala literárne alebo hudobné večery maďarských spolkov a pod. Takže celkový prístup k menšine bol viazaný nielen na potlačenie akcií agentov ale aj na civilné obyvateľstvo a jeho kultúrne aktivity.⁴¹ Prenasledovala dokonca i cigánske kapely, ktoré na rôznych plesoch a oslavách hrali maďarské pesničky, „čím nepriamo udržiavalia na Slovensku maďar-

ský ráz. „Činnosť týchto kapiel pripisovala maďarskej revisionistickej propagande, a preto sa ich hranie na rôznych plesoch a zábavách snažila obmedzovať.⁴³

Záver

Tieto, a ešte mnohé iné aktivity vlády a štátnych inštitúcií udávali charakter republiky, ktorej obyvateľstvo bolo viacnárodné, čím sa fungovanie republiky značne komplikovalo. V čase vznikania novej Republiky Československej (1918) sa viacnárodné obyvateľstvo odlišne stavalo k novému štátному útvaru. Maďarská časť obyvateľov, ktorá ostala na území republiky, zažívala obrovské sklamanie z vyvinutej politickej situácie, a tým aj zo štátoprávneho usporiadania. Maďarské obyvateľstvo, žijúce dovtedy v pozícii väčšinového národa, hlásajúceho príslušnosť k Uhorsku ako územného celku, zasiahla akási „osobnostná kríza“. Aktívnejší obyvatelia riešili vzniknutú situáciu odchodom na územie Maďarska, avšak väčšina sa viac-menej prispôsobila. Takéto násilné politické rozhodnutie však nesie so sebou mnoho rizík. Jedným z nich je možnosť politického radikalizmu novovznikutej menšiny, ktorej sila navyše môže byť podporená susediacim materským štátom. Otvorene deklarovaná príslušnosť k jednotlivým národnostiam je častokrát výsledkom existujúcej politickej situácie, ktorú vytvárajú mnohé faktory (hospodárska situácia v krajinе, zahraničnopolitické záujmy, predchádzajúce historické skúsenosti a pod.). Zložitosť situácie okrem toho ovplyvňujú aj demografické a geografické charakteristiky, kultúrne zvyklosti, sociálna stratifikácia, religiozita a mnoho ďalších faktorov, ktoré vplyvajú na „životnosť“ etnickej otázky a možnosti jej politického prejavu. Otázku etnicity, národnej príslušnosti i verejne deklarovaného politického výrazu možno posudzovať jedine v kontexte doby. Treba si však uvedomiť, že existuje niekol'ko rôznych dimenzií, kedy sa otázka etnicity môže sformulovať do rôznych podôb, od podoby kultúrnej až po jej najvyhnanenejšiu politickú polohu, kedy má tendenciu vstupovať priamo do podstaty fungovania štátneho útvaru a má tendenciu naberat' legislatívnu formu. Práve táto jej vlastnosť umožňuje politickým zoskupeniam používať otázkou etnicity na dosahovanie politických cieľov. V tejto polohe však už etnicita odkrýva svoju emotívnu, neracionálnu tvár, ktorá môže mať za následok zmenu fungujúceho systému. Svojou podstatou sa tak zaradila medzi obrovské hybné sily umožňujúce hýbať dejinami ľudstva.

Podrobnejšia analýza mikroklimy mesta z hľadiska politických prejavov pomáha ujasňovať súvislosti vzájomných determinácií pôsobiacich v konkrétnych časových a priestorových podmienkach. Z uvedených archívnych materiálov môžeme vyvodíť niekol'ko skutočností. Vo všeobecnosti je Republika Československá (1918 - 1939) považovaná za ostrov demokracie v strednej Európe v medzivojnovom období. Napriek tomu však postoj republiky bol v niektorých otázkach značne odchylený od demokratických pravidiel. Súviselo to s ochranou ešte neetablovaného nového štátu, v ktorom aktivity menších mohli ohrozit celistvosť štátu. Štát sa za týchto okolností dopustil porušenia niektorých demokratických pravidiel ako sú, obmedzovanie slobody zhromažďovania, slobody tlače, diskriminácia na základe národného a politického cítenia. Okrem toho vláda obmedzovala pohyb obyvateľov v cezhraničnom styku a zamedzovala slobodné kultúrne aktivity obyvateľov inej národnosti. Represívne opatrenia pociťovali v kontexte tejto štúdie hlavne maďarsky cítiaci občania Rožňavy. Čo sa týka politickej reprezentácie týchto občanov, materiál ukazuje, že neboli ojedinelé ani prípady, kedy maďarská politická reprezentácia na lokálnej úrovni bola ochotná robiť kompromisy s československými vládnymi stranami, ak sa jednalo o spojenectvo proti spoločnému nepriateľovi - komunistom. Vynára sa

tu otázka, za akých okolností je dôležitejšie kritérium politické pred národnostným? Stačí sledovať záujmy strán alebo otázka etnicity vždy súvisí s etnickou identitou, ktorej polohy sa menia podľa daných cielov, ktoré sa snaží dosiahnuť? Aj napriek komplexu rozmanitých vplyvov (sociálna a hospodárska kríza, represie voči menšinám a pod.) rozdelenie obyvateľstva Rožňavy do dvoch hlavných prúdov: maďarských strán a komunistov je dôkazom toho, že riešenie svojej sociálnej situácie občania neviđeli v občianskych stranách, ale v príslušnosti k vyhraneným národnostným stranám. Predpokladám, že svoju významnú úlohu zohral v medzivojnovom období hlavne sociálny dopad hospodárskych problémov, na základe ktorých bolo možné dosť účinne mobilizovať verejnosť v dynamike konštituovania politických strán a ich neskorších aktivít. **Nacionalizmus a triedny boj boli obrovskou hybnou silou, ktorá vyvrcholila v II. svetovej vojne, v našom prípade vznikom Slovenského štátu a pripojením južných území Slovenska k „Horthyovskému Maďarsku“.**

Problém však nemožno posudzovať len z jedného hľadiska, predložený materiál ukazuje zložitosť a viacdimenziálnosť celej problematiky, ktorou sa štúdia zaobera. Predpokladám, že všeobecný pohľad bežného človeka na obdobie Republiky Československej je napriek všetkému pozitívny a vzhľadom na neskorší vývoj národnostnej štruktúry obyvateľstva, kedy pre obdobie 50. – 80. rokov je typické ubúdanie maďarskej národnosti v Rožňave, aj veľmi praktický. Na rozdiel od ostatných miest južného Slovenska si totiž Rožňava svoj maďarský ráz nezachovala.

POZNÁMKY

- 1 Bibó, I.: Bieda východoeurópskych malých štátov, Bratislava 1995.
- 2 Lipták, L.: Malé mesto a veľký svet, mesačník OS, August 1997/4, str. 22.
- 3 Kováč, D.: dejiny Slovenska, Praha 1998, str. 187.
- 4 Tamže.
- 5 Lipták, L.: Slovensko v 20. storočí, Bratislava 1998 , str. 109-111.
- 6 Krivý, V. - Feglová, V. - Balko, D.: Slovensko a jeho regióny, Bratislava 1996, str. 24.
- 7 Tamže, str. 22.
- 8 Tamže, str. 16 - 17.
- 9 Lipták, L. a kol.: Politické strany na Slovensku 1860 - 1989, Bratislava 1992.
- 10 Krivý, V. - Feglová, V. - Balko, D.: c. d., str. 22.
- 11 Peroutka, F.: Budování státu I., Praha 1991, str. 137.
- 12 Kala, F.: Bitka pri Rožňave v dňoch 8. - 16. júna 1919, zostavené z výstrižkov Šafárikovho kraja, Rožňava 1938.
- 13 Tamže.
- 14 Tamže.
- 15 Tajták, L.: dejiny Rožňavy II., Košice 1978.
- 16 Tamže, str. 86.
- 17 Údaj z terénneho výskumu z roku 1998.
- 18 Okresný archív (d'alej len OA) Brzotín - Okresný úrad Rožňava (d'alej len OÚ Ra) 1933, bez čísla, krabica 24.
- 19 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, č. 243.
- 20 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, krabica 11.

- 21 OA Brzotín - OÚ Ra 1928, č. 543
 22 OA Brzotín - OÚ Ra 1930, č. 851
 23 OA Brzotín - OÚ Ra 1933, krabica 24, OA Brzotín - OÚ Ra 1934, č. 794.
 24 OA Brzotín - OÚ Ra 1934, č. 558.
 25 OA Brzotín - OÚ Ra 1937, č. 302.
 26 OA Brzotín - MÚ Ra 1938, č. 4719/978.
 27 OA Brzotín - MÚ Ra 1933, č. 730/33.
 28 Dejiny Rožňavy, Košice 1976, str. 109.
 29 OA Brzotín - MÚ Ra 1933, krabica 24.
 30 Lipták, Ľ.: Slovensko v 20. storočí, Bratislava 1998 , str. 109-111.
 31 OA Brzotín - OÚ Ra 1937, č. 345.
 32 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, č. 678.
 33 Tamže.
 34 OA Brzotín - OÚ Ra 1930 ,č. 524.
 35 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, č. 405, č. 461, č. 445, č. ad. 11.
 36 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, č. 567.
 37 OA Brzotín - OÚ Ra 1928, č. 465.
 38 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, č. 473.
 39 OA Brzotín - OÚ Ra 1930, krabica 16.
 40 OA Brzotín - OÚ Ra 1923, č. 660.
 41 OA Brzotín - OÚ Ra 1930, č. 609, č. 660, 1932/č.730.
 42 OA Brzotín - OÚ Ra 1928, č. 473.
 43 OA Brzotín - OÚ Ra 1930, č.706.

ETHNICITY AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE PROCESS OF FORMING THE NATIONAL AND POLITICAL SITUATION AT THE TOWN OF ROŽŇAVA IN THE THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1918-1939)

Summary

The creation of states after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy was greatly influenced by the ethnic composition of the population in Central Europe. The Czechoslovak Republic was established in 1918 according to the principle of self-determination as an independent democratic multiethnic state. However, the process of its coming into existence was not very smooth and straightforward. The inhabitants of southern Slovakia, where the Hungarians clearly prevailed in numbers, perceived the new southern frontier as unjust. For this reason, they fought against the Czechoslovak troops and Hungarian state officials refused to hand over the state administration to Czechoslovak representatives. The picture of the town of Rožňava was not different from other ones in the south of Slovakia, nevertheless, it exhibited quite a specific feature: most of the population was formed by miners, who gave the town its remarkable character. Owing to these facts, the situation in Rožňava in the period under the study could then be defined as a period of the polarisation of its inhabitants into two main political divisions: on the one hand, there were Hungarian political parties and, on the other one, the Communist movement. In these groupings they sought help and solution to their difficult situation. The government parties did not have much support

from the local population. The fact was due to the introduction of many repressive measurements biased against the Hungarian minority, which, conversely, had a strong impact on its attitude to the government. These repressive measurements resulted from fear of the possible violation of the frontier integrity in a situation when the new Czechoslovak state was not completely established yet. Unfortunately, many democratic principles were not observed. For instance, Hungarian schools were closed, the press was strictly censored, the transit through the southern Slovak border was strictly limited, and cultural activities of the citizens were restricted as well. The situation grew even more complicated owing to the reprisals against the members of those political parties which were not preferred by the government. Despite such a general picture, the municipal political scene was not a result of ethnic hatred but of political intolerance. To clarify the situation it is possible to use sharp fights between the Communists and the Hungarian parties as an example. They were brought to an end after the acceptance of a government commissioner in the post of the Rožňava magistrate rather than letting a Communist occupy this position. Furthermore, the political situation was influenced by the lack of unanimity among the Hungarian parties in Slovakia, which, while struggling for the electorate, were losing their real strength. In addition, the period under analysis was marked not only by tension between the Hungarian population of Rožlava and the state power, but also by hard class fights caused by economic crises, which devastated the population. In such an uneasy situation the nationality problems developed sharp contours. At the same time, the situation appeared suitable for mobilising the public and dynamising the process of constituting political parties and specifying their activities for the following period, which was characterised by radicalisation of the masses. Nationalism and class fight became mighty moving powers, which enabled the establishment of the Slovak state during WWII and the annexation of lands in the south of Slovakia to "Horthy's Hungary".

Slovenský národopis

2-3
47/1999

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 47, 1999, číslo 2-3
Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:
Mgr. Dušan Ratica, CSc.

Výkonné redaktorky:
Mgr. Tatiana Krupová, PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, Doc. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 47, 1999, Number 2-3

Editors: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava,
Slovakia and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 47, 1999, No 2-3

Rédacteurs: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 47, 1999, Nr. 2-3

Redakteure: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SPALMÍK